

Gazdagság és hűség

Takács Zsuzsa Üdvözlégy, utazás! című verséről

„Mert hogy valahová fény és hő juthasson be, szükségképpen el kell távoznia onnan a hidegnek és a sötétségnek, másképp nem történhet.”

Frankfurti Névtelen

„Gyöngesége és tökéletlensége, rossz késztetései, ellenkezései miatt szenved a fent említett módon a lélek a rásugárzó isteni fényben.”

Keresztes Szent János

1975-ben született Pécsen. Egyetemi tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem magyar szakán végezte. Jelenleg Komlón, a Nagy László Gimnáziumban magyartanár. Legutóbbi írását 2006. 9. számunkban közöltük.

Takács Zsuzsa költészete, melynek kilencvenes évekbeli kiteljesedésére a szakmai befogadás örvendetes egyöntetűséggel ismert rá, 2004-ben megjelent, *Üdvözlégy, utazás!* című kötetével immár egyértelműen a kritikai érdeklődés középpontjába került. Méltán, jogosan, érthetően. E díjjal is jutalmazott könyv, a minőség ritka egyenletességével és a szerkezet hibátlan rendjével, valóban minden elismerésre érdemes. Most csupán a címadó (s ezzel alkalmassint kivételes helyzetbe hozott) versre próbálunk némi figyelmet vonni — nem mulasztva el megjegyezni: igazán beható és távlatos olvasat természetesen csak a kötet és az életmű kontextusának megolvasásával együtt képzelhető el; reményeink szerint egy ilyesfajta összegző, monografikus munkára sem kell már sokat várni.

A vers Takács Zsuzsa lírájának több fontos sajátosságát magán viseli; lássuk:

*Üdvözlégy, utazás, egy kivilágított,
téli villamoson. Üdvözlégy, sötét,
délelőtti Nap. Sehová sem néző
égitest, pillantásod ma nem
nyugszik meg rajtunk.
Fivérünk: sár az ormótlan cipőkön,
nővérünk: gumiszőnyeg ráncai.
Ha van megindult tekintet
a fekete tükkörben — a miénk az.
Ha van szív bátor — a miénk.*

A szöveg (ne tekintsük ezt se véletlennek) éppen tíz soros. A teljesség és tökéletesség képzetének e számszerűsítése formálisan nyomatékosítja a vers vélhetőleg legfontosabb kérdésirányát: a saját létén túlra tekintő ember esélyét a látás pontosságára, tisztaságára, értelmességére.

A kiskompozíció zárt (a verstani szabályokon túlról érkező) formafejelembe, Takács Zsuzsától nem idegen módon, epikus szándékot foglal magában; a szűkös terjedelem dacára elbeszélői igény alakítja a vers jelenetetését. A megrajzolt városi helyzetkép mindennapinak tetszik: téli villamosút komor időben; a jármű kivilágítva, a lábbeliken sár, a délelőtti közérzet közölni és közlekedni készlet.

A színtér közönségességét, a helyzet prózaiságát és a magatartás esendőségét a versbeszéd gyöngéd esztétizáltsága óvatos mozdulatokkal írja fölül. Több szinten, több módon.

Ami talán először föltűnik: a dikció árnyalatos összetettsége. A vers beszédmódja alapvetően az élőbeszéd közvetlenségével hat; természetesnek, görcs és manír nélkülinek érezhetni minden sort. E nyelvi közegbe illeszkedik egyrészt az „Üdvözlégy” szóalak archaizáló választékossága — amely elem összesen (s ugyancsak beszédesen) háromszor jelenik meg cím és szöveg együttesében. Másrészt a lírai stilizáltság érdekében működik közre a zárlat alakulata is. Az utolsó sor rendhagyó szórendje („Ha van szív bátor”) a szövegi szabatoságnál többet jelentő, ontologikus lényegű precizitás képzetét kelti; az utolsó előtti sor végét a névmás elhagyásával megismétlő mondatban („a miénk”) pedig már a csend, az elhallgatás, a nyelven kívüliség tartományába vezeti az olvasót — s helyezi el ott a vers súlypontját.

Mindezzel összefüggésben alakítja magát a hangnem visszafogott pátosza, a himnikus hangkezdeményt az elégia rezignált tudatosságával felügyelő beszédmodor is (a fölütésben még eldöntetlenül hagyva: az irónia vagy a bensőségesség hangja szólal meg a megszólító retorikában...). S itt jegyzendő meg az is: az a *nem alanyi személyesség*, amely a létezők sorsközösségét keresi s e sorsközösség képleteit poetizálja, Takács Zsuzsa utóbbi kötetének többes szám első személyben fogalmazó verseiből jól ismert, jellegadó erejű vonás. Kevés kortárs költőt említhetnénk, akinek művei ilyen mértékben, ennyire *kitartó bátorsággal* kutatnák a létezés egyéni és közös állandóinak művészi és bölcséleti érthetőségét, kifejezhetőségét, sugalmazhatóságát.

A mű egyik legsajátabb tulajdonsága s legszembetűnőbb erénye, hogy néhány sorában több klasszikus motívumot képes egyberendezni, egységes képi világba vonni. Három toposzt föltétlenül nevesítenünk kell. Ezek: az utazás, a nap és a tükör. (A szövegben „Nap” olvasható: a nagy kezdőbetű az egyediséget hangsúlyozó tulajdonnévi forma része, egyúttal a megszemélyesítő beszédforma velejárója.) Mindhárom nagy hagyományú, összetett jelképiségű tényező. Együttes színre vitelükben hatásuk nemcsak fölerősödik, de módosul is. A vers látásmódjának *komor tisztasága* mindhárom toposzt átlényegíti, újralétesíti. A nap mitológiája ebben az összefüggésben — a szem szintűgy archaikus motívumát is játékba hozva — saját emlékezetének torzulásaként

éled újjá: a nap, bár délelőtt van, sötét; s noha láthatna, nem néz. Így, legfőbb funkciójától (fényt adó, életet igazgató hatalmától) megfosztva, az általa hagyományosan szimbolizált transzcendencia távoliségének és/vagy közönyének jelölőjévé válik. (Vagy csak a téli homályban *elkedvetlenedő* utas rosszkedve mitizálná magát — megmosolyogtató fölöslegességgel?... A negyedik sor „ma” időhatározója ezt az értelmezést erősíthetné.) Az út, az utazás e világban profán aktus: városban, villamoson történik, a létbeli távlatosság ígérete, a metafizikus konnotációk támogató jelenléte nélkül. A tükör pedig? A „fekete” jelző révén ugyancsak lényegi tulajdonsága vétetik el: nem tükröz, nem szembesíti a szemlélőt önmagával, nem mutat, csak hiányt. A fény és az én hiányát. (Ha ehhez hozzá vesszük, hogy a tükör — első olvasatban — a villamos ablakával azonosítható, az ablak-motívum rontottsága hasonló szemléleti eredményre vezet...) Vagyis nemcsak az emberen túli, de a személyiségen belüli irányok is hozzáférhetlenségükkel adnak hírt elveszettségről, bizonytalanságról, kilátástalanságról. (Egy lehetséges, metapoétikus olvasatban nem a toposzokkal jelölt értéktartalmak, hanem a toposzok mint kulturális jelölők maguk mutatkoznak elégtelennek a vers fölfogásában; tehát nem a transzcendálható értelem hiánya adná a szöveg tárgyát, hanem az arról való beszéd hagyományának kiüresedettsége...) Legalábbis a vers egy részében. Mert másfelől, s leghangsúlyosabban éppen a zárlatban, a (tárgyát nem lelő) hit érzülete válik meghatározóvá. Az „Üdvözlégy” önkéntelen (mert akaratlanul is létbeli partnert remélő) bizakodásával, a „Fivérünk” s „nővérünk” intim hangütésével, a „megindult tekintet” beláthatatlan érzelmi többletével, a „bátor” szív bizonyosságával, a „miénk” oltalommal biztató többességével. Még akkor is, ha, mint jeleztük, nem egyértelmű, ironia vagy bensőségesség szólal-e itt meg. Talán mindkettő. Talán egyik sem. Talán: a nyelv maga, magával sodorva beszélőt és olvasót; magával sodorva és magába menekítve, akiket használ: használóit.

A költő művészete nem tartozik az intertextualitás lehetőségeivel programszerűen élő posztmodern poétikai teljesítmények közé; ám számos ponton adja tanújelét az irodalom- és művelődéstörténeti folytonosságban való benneállásának, történeti meghatározottságának s e meghatározottság reflexív tudomásulvételének. Dante, Kafka és Pilinszky, Assisi Szent Ferenc és Keresztes Szent János (utóbbinak Takács Zsuzsa értő fordítója is!): az *Üdvözlégy, utazás!* című kötet többek között e szerzők írásait idézi meg — mottók, motívumok, vendégszövegek; rejtett vagy nyilvánvaló utalások formájában. Jelen vers első sorban Assisi Szent Ferenc *Naphimnuszával* létesít kapcsolatot. Az itáliai előd alkotása természetmisztikába foglalt istendicséret, a Teremtő magasztalása a teremtett világ magasztalásán keresztül. A dicsérő szólam

e szemérmes közvetettsége Takács Zsuzsánál a már csak a közvetettségre (azaz a távolságra) ráismerő ember nyelvi kísérletében ölt alakot. Takács verse üdvözölve dicsér, de dicséretének tárgya (az utazás és a nap) immár nem a maradéktalan szépség biztosítéka, s nem is közvetít félreérthetetlen jeleket a magasabb lét közzeteiből. Míg a *Naphimnusz* az égi és természeti elemek testvéri köszöntésével fejezte ki a világ otthonos rendezettségébe vetett bizalom *éthosát*, az *Üdvözlégy, utazás!* látószögében a világozóság: a mesterséges fények produktuma; a föld: sár a cipőn; a természeti közeg inkább tárgyi: gumiszőnyeg, amely ráadásul ráncos (azaz egyszerre művi és sérült — ha a ráncok nem szándékoltak). E látószög a kreatúráé, aki épp teremtményi mivoltában bizonytalanodik el. Az emberé, aki a vigasztalan tárgyi környezetből hiába remél biztatást. A vers alanyáé, aki *mégsem* rest közlekedni és közölni e világban. És, végül, de nem végérvényesen s nem is jóvátehetően: az olvasóé. Aki a két vers köztes terében botorkálva szabadon dönthet: az utazástól, a naptól, a tűkörtől vagy a szavaktól, a verstől, az irodalmi emlékezettől várjon-e többet. S míg ezen tűnődik, bizonyosan jut ideje újra és újra elolvasni Takács Zsuzsa versét, s újra és újra föllapozni a kötet egyéb írásait. Hátha azt találja: nem is kell döntést hoznia, mert azt már meghozták a szavak. Vagy a vers. Vagy az irodalmi emlékezet.

Csaknem négy évtizede már annak, hogy a *Költők egymás közt* című antológiában (1969) Pilinszky János a következő szavakkal jellemezte az akkor pályája elején lévő költő művészetét: „A bizonytalanságot, az egyre növekvő zavart és bizonytalanságot mind nagyobb gazdagságra fordító hűség; tévedek, ha ezt látom e költészet legbensőbb törvényének, értékének és sorsának?” Gazdagság és hűség: ahogy Pilinszky bizonyosan nem, úgy talán mi sem tévedünk nagyot, ha e két értékfogalomban ma is összegezhetőnek látjuk Takács Zsuzsa művészi törekvéseinek természetét. Gazdagság — mely az esztétikai mértéktartás fegyelmeiből, a lemondó eszköztelenség poéziséből származik; és hűség ehhez a folyton újraírt, újraalkotott, újra és újra megszerzett és elengedett gazdagsághoz: félő, ha többet akarnánk mondani, nemcsak tárgyunktól távolodnánk el, de attól az *olvasat alkotó* éntől is, akit Takács Zsuzsa versei oly szívós finomsággal ébresztgetnek.